

נציגי העם או השלטון: על השחיקה הנמשכת במעמד אנשי הדת האיראנים

רז צימט

באחרונה התפרסמו באיראן עדויות חדשות של אנשי דת, המשקפות את חששם מפני השחיקה הנמשכת במעמד הציבורי ומספקות צוהר לניכור המחריף בינם לבין האזרחים. אף כי אין מדובר בתופעה חדשה, הרי שהפרסומים בעניין זה בתקשורת האיראנית מעידים על אודות מימדיה והמודעות הגוברת בממסד הדתי להשלכותיה האפשריות. בשעה שהמהפכה האסלאמית מתקרבת ליום השנה ה-40 שלה, השפעת הדת בחברה האיראנית קטנה ואמון הציבור במוסדות הדת נשחק. על רקע החרפת המשבר הכלכלי וכישלונה המתמשך של הרפובליקה האסלאמית לספק פתרונות למצוקות האזרחים, נתפסים אנשי הדת המזוהים עם השלטון כאחראים במידה רבה למחדליו. השחיקה הנמשכת במעמד מאיימת לערער על עצם הלגיטימיות של המשטר ולהקשות בעתיד על הרפובליקה האסלאמית להבטיח את המשכיות "שלטון חכם הדת", במיוחד בעידן שלאחר מות המנהיג העליון הנוכחי, עלי ח'אמנהאי.

באחרונה התפרסמו באיראן עדויות חדשות של אנשי דת, המשקפות את חששם הגובר מפני השחיקה הנמשכת במעמד בקרב הציבור הרחב. בריאיון לאתר האיראני "ח'בר אונליין" (14 בספטמבר, 2018) הזהיר איש הדת חוג'ת אל-אסלאם נאסר נקאויאן, הידוע בעמדותיו הביקורתיות כלפי המערכת השלטונית באיראן, כי אנשי הדת מאבדים בהדרגה את מעמדם. נקאויאן העניק את הראיון על רקע סערה, שפרצה באיראן לאחר שמחאת אנשי דת נגד המצב הכלכלי והשחיתות הפושה, שהתקיימה במחצית אוגוסט במכללה הדתית המרכזית בעיר קום, הפכה להפגנה חריפה נגד הנשיא רוחאני. במהלך ההפגנה נשמעו קריאות בוטות בגנותו ואף הונף שלט, שהזהירו כי גורלו עלול להיות כגורלו של הנשיא לשעבר, אכבר האשמי רפסנג'אני, שהלך לעולמו בינואר 2017 בנסיבות שאינן ברורות לגמרי. נקאויאן אמר כי אנשי הדת שימשו בעבר גב עבור האזרחים שסמכו עליהם, בטחו בהם והתייעצו עימם אפילו בנושאים הרגישים והאישיים ביותר. אלא שמעורבות אנשי הדת בעניינים פוליטיים פגעה במעמד הציבורי ואזרחים רבים אף אינם מוכנים כיום להשיב להם בשלום כאשר הם פוגשים אותם ברחוב. הוא ציין כי הפער המתרחב בין השלטונות לאזרחים מציב את אנשי הדת בפני דילמה, משום שעליהם לבחור בין השלטון, שהם מהווים חלק מרכזי בו, לבין האזרחים הפשוטים, הסובלים מעוולותיו. נקאויאן הדגיש כי אין כל פסול בכך שאנשי דת נוקטים עמדה פוליטית או ביקורתית, אך עליהם להפנות כלפי כלל הזרמים הפוליטיים ולא כלפי זרם אחד בלבד, במשתמע הזרם הרפורמיסטי המתון.

בסמוך לריאיון זה פרסמו כמה אתרים איראנים טור דעה פרי-עטו של מהראב סאדקניא, איש דת המשמש מרצה במכללה הדתית בקום, שהתייחס לעוינות הגוברת המופנית כלפי אנשי הדת מצד אזרחים במרחב הציבורי. סאדקניא הודה כי הוא נמנע לרוב מלהסתובב ברחובות טהראן בלבוש מסורתי של איש דת, וזאת על מנת להימנע מתגובות עוינות מצד אזרחים. באחרונה נאלץ לנסוע לטהראן ברכבת התחתית בלבוש דתי ונתקל בגילויי שנאה מצד אזרחים, שתלו בו מבטים עוינים וחלקם אף קראו לעברו קריאות גנאי. "אדם צעיר התקדם לעברי ואמר בכעס: עזבו אותנו בשקט,

הרסתם את הדת שלנו". סאדקניא תיאר את החוויה המטלטלת שעבר במהלך הנסיעה, כאשר אף אחד מבין הנוסעים לא הציע לו מושב ברכבת חרף גילו המתקדם. "ניסיתי להסתיר את הכאב שחשתי בברכיי, אך הדבר לא היה אפשרי. בין המבטים שננעצו בי הבחנתי באלה שהיו שמחים לראות אותי נופלי".

השחיקה במעמד אנשי הדת האיראנים אינה תופעה חדשה. בשנים האחרונות הזהירו אנשי דת ועיתונאים איראנים, בעיקר במחנה הרפורמיסטי ובאגף הפרגמטי במחנה השמרני, מפני הניכור הגובר בין אזרחי איראן לאנשי הדת. לטענתם, עד המהפכה האסלאמית היו אנשי הדת מזוהים עם מאבקם של האזרחים למען צדק חברתי ונגד דיכוי מצד השלטונות, וזיהוי זה תרם רבות לאהדה כלפיהם בקרב האזרחים. כיום הם מזוהים עם המשטר האסלאמי ובמקום לבקר את השלטונות ולפקח על פעילותם, הם הפכו למוציאים לפועל של מדיניות המשטר. גם מעמדם הכלכלי הטוב יחסית של אנשי הדת והימנעותם מקשר הדוק ושוטף עם האזרחים מרחיקים אותם מהאזרחים הפשוטים, שאינם רואים עוד בהם נציגי הדת כי אם נציגי השלטון.

באוקטובר 2017 הליך איש הדת הרפורמיסטי, מוחמד-עלי אבטחי, על השפעותיה השליליות של הפוליטיזציה שעבר הממסד הדתי מאז המהפכה. הוא ציין כי במציאות שבה המשרות השלטוניות הבכירות, ובהן המנהיג העליון, הנשיא וראש הרשות השופטת, מוחזקות על-ידי אנשי דת, אזרחים רבים תולים באנשי הדת את האשמה למשבר הכלכלי ולשחיתות המתפשטת ורואים בהם את שורש הבעיה. גם עורך העיתון השמרני "גיומהורי-אסלאמי", איש דת בעצמו, טען במאמר ביקורת יוצא דופן שפרסם בספטמבר 2017 כי אנשי הדת חורגים מתפקידם המסורתי במסגדים ובמכללות הדתיות, עוסקים בסוגיות פוליטיות, כלכליות וצבאיות, שאינן מעניינם ופוגעים בכך בתדמיתם הציבורית.

השחיקה במעמד אנשי הדת מתרחשת במקביל להתרחקות הציבור מהדת, המתבטאת למשל באי-הקפדה על קוד הלבוש האסלאמי ובהדרת רגלי הציבור מהמסגדים. מאמר, שהתפרסם בספטמבר 2017 באתר חדשות איראני, הזהיר מנוכחותם הדלה של אזרחי איראן במסגדים וקשר את המגמה לניכור הגובר שחש הציבור הרחב כלפי אנשי הדת, המבכרים משרות ניהוליות במגזר הציבורי על פני קשר עם ציבור המאמינים. כן נתפסים כיום אנשי הדת במידה רבה כבלתי רלוונטים, בעיקר בעיני הדור הצעיר. עמדתם הבלתי מתפשרת של אנשי דת שמרנים, למשל התנגדותם לקיומם של מופעי מוזיקה בפומבי והתעקשותם לאכוף את קוד הלבוש האסלאמי, מרחיקה אותם מהצעירים הטוענים נגדם כי גישתם הקיצונית אינה תואמת את אורח החיים המודרני וכי הם מעדיפים לעסוק בזוטות במקום לטפל במצוקותיהם האמיתיות של האזרחים. התרחקות האזרחים מהדת אינה נעלמת מעיניהם של בכירי הממסד הדתי. ערב יום השנה למהפכה האסלאמית בשנת 2014 הזהיר דרשן תפילות יום השישי בעיר משהד, איתאללה סייד אחמד עלם אל-הודא, כי החברה האיראנית גרועה כיום מבחינה תרבותית יותר מאשר טרם המהפכה. הוא הלין על העדפת הצעירים צפיה בשידורי הטלוויזיה בלוויין ובסרטי קולנוע והאזנה למוזיקה, במקום עיסוק בענייני דת.

אף כי אין מדובר, כאמור, בתופעה חדשה, העדויות המתרבות בעניין זה בתקשורת האיראנית משקפות את מימדיה וכן את המודעות הגוברת בקרב הממסד הדתי להשלכותיה האפשריות. קרוב ל-40 שנה לאחר המהפכה האסלאמית, השפעת הדת בחברה האיראנית קטנה ואמון הציבור

במוסדות הדת נשחק. החרפת המשבר הכלכלי בחודשים האחרונים, כישלונם המתמשך של השלטונות לספק פתרונות למצוקות הכלכליות והחברתיות של אזרחי המדינה וגילויי השחיתות בשירות הציבורי והממשלתי מגבירים את תחושת התסכול בקרב האזרחים. אלה מחפשים אשמים ומוצאים אותם גם בקרב אנשי הדת המזוהים עם השלטון ונתפסים במידה רבה כאשמים במחדליו. כתוצאה מכך, לא זו בלבד שמעמדם של אנשי הדת ממשיך להישחק אלא שהדת מאבדת בהדרגה את כוח המשיכה שלה.

בשלב זה, אנשי הדת הממסדיים עדיין נהנים מהגמוניה בזכות שליטתם במוסדות הפוליטיים שאינם נבחרים על-ידי הציבור. עם זאת, השחיקה הנמשכת במעמדם עלולה לפגוע בעצם הלגיטימיות של המשטר ולהציב בפניו אתגר משמעותי. הביקורת המתעצמת כלפי אנשי הדת עשויה להקשות בעתיד על הרפובליקה האסלאמית להבטיח את המשכיות "שלטון חכם הדת", במיוחד בעידן שלאחר מות המנהיג הנוכחי, עלי ח'אמנהאי, ולהשפיע על דמותו של המשטר האיראני לאחר לכתו.